

УДК 159.9

Черепехіна О. А.,¹ Гавриленко Ю. О.²

¹ канд. психол. наук, доц. ЗНТУ

² студ. гр. СН-115 ЗНТУ

ПСИХОЛОГІЧНІ КРИЗИ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ЖІНКИ

Жінки беруть активну участь у перетвореннях української економіки, та у сфері зайнятості українок склалося певне протиріччя: з одного боку, ринкова модель дозволяє вільно розвиватися жіночій економічній ініціативі,

самостійності, незалежності у виборі форм зайнятості; з другого боку, жінки менш захищені у сфері праці, ніж чоловіки. Жінки вимушені не просто змінювати свій професійний статус, а, в більшості випадків, знижувати його, стаючи безробітними, а потім перекваліфіковуватись, як правило, на форми зайнятості, які не потребують ні освіти, ні накопичених професійних знань.

У вітчизняних і зарубіжних дослідженнях проблема криз професійного становлення особистості тісно пов'язана з віковою періодизацією життя людини. У кожному віковому періоді виділяються певні життєві кризи, проводиться їх аналіз.

Відштовхуючись від концепції професійного становлення особистості, розглядають професійно обумовлені кризи. Перехід від однієї стадії професійного становлення особистості до іншої характеризується кризовими періодами життя людини, коли відбувається кардинальна перебудова особистості, зміна вектора її професійного розвитку.

Ці кризи протікають, як правило, без яскраво виражених змін професійної поведінки. Та перебудова смислових структур професійної свідомості, переорієнтація на нові цілі, корекція і ревізія соціально-професійної позиції готують зміну способів виконання діяльності та ведуть до зміни взаємовідносин з оточуючими людьми. Стан, що виникає з моменту завершення певного етапу професійного становлення і триває до утворення іншого, може переживатися як важкий, хворобливий, кризовий. Такі кризи у психології дістали назву нормативних, прогресивних. Розлади мають не досить тривалий, найчастіше непатологічний характер. Для оточуючих, інколи і для самої людини, ці розлади можуть бути майже непомітними.

Головний симптом наближення нормативної кризи пов'язаний з тим, що провідна діяльність особистості вже не може залишатися найголовнішою. Мова йде про психічне насичення, коли вже немає сприятливих умов для зростання, подальшого розвитку, і виникнення кризи є неминучим. На стадії професіоналізації настає такий момент, коли подальший еволюційний розвиток діяльності, формування її індивідуального стилю неможливі без кардинальних змін нормативно схвалюваної діяльності.

Особистість мусить здійснити професійний вчинок, проявити наднормативну діяльність, яка може виразитися на новому навчально-кваліфікаційному чи на якісно іншому, інноваційному рівні виконання діяльності. Додаткові фактори, що здатні спровокувати кризи професійного становлення особистості: вища соціально-професійна активність особистості; соціально-економічні умови (ліквідація підприємства, скорочення, переїзд на нове місце проживання та ін.); фізіологічні та вікові зміни (хвороба, зниження працездатності, професійна втома та ін.); перехід на нову посаду, атестація, проходження конкурсу та ін.; повна заглибленість у професію, фанатизм.

У професійному становленні особистості виділяють наступні фази: оптації, професійної освіти і підготовки, професійної адаптації, первинної і вторинної професіоналізації і майстерності. Перехід від однієї фази до наступної супроводжуються нормативними кризами. Розглянемо їх психологічні особливості за логікою професійного становлення, акцентуючи увагу на відмінності проходження цих криз у жінок.

Розглянемо кожну з нормативних криз професійного становлення особистості.

1. Перша стадія – стадія оптації – включає формування професійних намірів. З ранньою юністю пов'язане професійне самовизначення. До 14 років у хлопців і дівчат уже сформовані різнобічні знання про професії, формується вибіркове ставлення до однієї чи кількох із них. На стадії оптації відбувається переоцінка учбової діяльності: залежно від професійних намірів змінюється мотивація; навчання в старших класах набуває професійно-зорієнтованого характеру; змінюється провідна діяльність з навчально-пізнавальної на навчально-профільовану. Кардинально змінюється соціальна ситуація розвитку. При цьому невідворотним є зіткнення бажаного майбутнього і реальної дійсності, що виливається у кризу учбово-професійної орієнтації. Основою кризи є необхідність вибору способу отримання професійної освіти чи професійної підготовки; обирається, як правило, варіант продовження навчання, зорієнтований на певне професійне поле, а не на конкретну професію. Більшість жінок зазначають дану ситуацію як кризову.

Період пізньої юності є надзвичайно складним і відповідальним у житті особистості. Молода людина стикається з різноманітними соціальними вимогами і новими соціальними ролями. Основне завдання полягає в тому, щоб зібрати в єдине ціле всі знання про себе та інтегрувати всі образи себе в єго-ідентичність. Ця складна психічна робота має на меті побудову цілісного внутрішнього образу і відкриває шлях до усвідомлення власного майбутнього. Нездатність досягнути особистої єго-ідентичності веде до кризи ідентичності, яка характеризується нездатністю вибрати кар'єру, відчуттями власної безплідності, душевного розладу і розгубленості. Криза ідентичності підсилює негативні симптоми кризи учбово-професійної орієнтації.

При проходженні даної кризи жінкою на вибір наступного вчинку впливають, крім вказаних, ще й додаткові фактори: власні гендерні стереотипи стосовно професій – уявлення про те, якою має бути майбутня професія для жінки; гендерні уявлення батьків – уявлення, яку професію має обирати донька.

«У школі я добре знала фізику, хотіла піти вчитися, та потім подумала, що фізика для чоловіків, а жінці потрібна жіноча професія. Я стала медсестрою, інколи шкодую, що не відважилася спробувати.»

Можливі два варіанти вирішення кризи: конструктивний (вибір професії, яка є бажаною, з урахуванням реальних власних можливостей); деструктивний (підкорення тиску з боку оточуючих, відмова від навчання, і специфічно жіночий вихід із кризи – ранній шлюб).

2. На стадії професійної освіти багато учнів і студентів переживають розчарування в отримуваній професії. Виникає незадоволення окремими предметами, з'являються сумніви у правильності професійного вибору, падає інтерес до навчання. Спостерігається криза професійного вибору, яка чітко проявляється на першому і останньому роках навчання. Однак криза ревізії і корекції професійного вибору на даній стадії не доходить до критичної фази, коли конфлікт неминучий; відбувається зміна соціальної ситуації розвитку і перебування провідної навчально-пізнавальної діяльності на професійно-орієнтовану.

Аналізуючи різні психобіографії та інтерв'ю, ми відмітили, що у жінок дана криза може мати такі варіанти вирішення: конструктивний (захоплення професією, актуалізація мотивації професійного удосконалення); деструктивний (відмова від навчання, створення сім'ї як вихід із кризи).

На загострення кризових симптомів впливають: не виважене рішення про вибір професії, підкорення тиску з боку оточуючих щодо майбутньої професії; проблеми із здоров'ям, зміна місця проживання, зниження матеріального рівня життя; деструктивний вихід із кризи ідентичності.

3. Після завершення професійної освіти настає стадія професійної адаптації. Молоді спеціалісти приступають до самостійної трудової діяльності, кардинально змінюється ситуація професійного розвитку: новий різновіковий колектив і соціально-професійні цінності, інші соціальні ролі, ієрархічна система виробничих відносин, перевага принципово іншого виду провідної діяльності – професійної.

Основна причина виникнення наступної кризи професійного становлення – психологічна, що є наслідком неспівпадання реального професійного життя зі сформованими уявленнями і очікуваннями. Невідповідність професійної дійсності очікуванням молодого спеціаліста викликає кризу професійних експектацій. Переживання цієї кризи виражається в незадоволенні організацією праці, її змістом, професійними обов'язками, виробничими відносинами, умовами роботи та заробітною платою. Для жінок важливим на даному етапі професійного становлення є емоційний настрій у колективі, дружні відносини, психологічна атмосфера. Проходження даної кризи відбувається на тому етапі життя жінки (18-25 р.), коли більшість жінок створюють сім'ю, народжують першу дитину. Нові

соціальні ролі не можуть не вплинути на проходження кризи. Аналізуючи психобіографії та інтерв'ю, ми хочемо відмітити такий феномен: при загостренні психологічних проблем на роботі жінка заглиблюється у сімейні турботи, інколи відмовляється від кар'єри і стає домогосподаркою; при проблемах у сім'ї жінка може стати фанатом своєї справи і криза переходить на інший полюс.